

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

2021

ГОДИШЕН ЗБОРНИК НА
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И
БИЗНИС ЛОГИСТИКА

YEARBOOK OF FACULTY OF
TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS

ГОДИНА 1

VOLUME I

GOCE DELCHEV UNIVERSITY - SH TIP

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА

ISSN 2671-3969

ГОДИШЕН ЗБОРНИК НА
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА
2021

YEARBOOK OF
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS
2021

ГОДИНА 1

VOLUME I

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА

ГОДИШЕН ЗБОРНИК НА
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКА

YEARBOOK OF
FACULTY OF TOURISM AND
BUSINESS LOGISTICS

За издавачот

Проф. д-р Татјана Бошков
For the publisher
Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D.

Издавачки совет

Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Проф. д-р Мишко Цидров
Проф. д-р Татјана Бошков
Проф. д-р Наташа Митева

Editorial board

Prof. Blažo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph.D.
Prof. Mishko Dzidrov, Ph.D.
Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D.
Assis. Prof. Natasha Miteva, Ph.D.

Редакциски одбор

Проф. д-р Татјана Бошков
Проф. д-р Мишко Цидров
Доц. д-р Наташа Митева
Проф. д-р Никола В. Димитров
Проф. д-р Билјана Петревска
Проф. д-р Елизабета Митрева
Проф. д-р Златко Јаковлев
Проф. д-р Цане Котески
Проф. д-р Драшко Атанасоски
Проф. д-р Мичо Апостолов
Проф. д-р Александра Жежова
Проф. д-р Зоран Темелков
Проф. д-р Марија Магдинчева-Шопова
Проф. д-р Тања Ангелкова Петкова
Проф. д-р Дејан Методијески
Проф. д-р Мимоза Серафимова
Доц. д-р Душко Јошески
Доц. д-р Оливер Филипоски
Доц. д-р Владимир Китанов
Доц. д-р Анета Стојановска-Стефанова
Доц. д-р Душица Попова
Доц. д-р Цветанка Ристова Магловска
Д-р Билјана Цоневска Гуњовска

Editorial staff

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D.
Prof. Mishko Dzidrov, Ph.D.
Assis. Prof. Natasha Miteva, Ph.D.
Prof. Nikola V. Dimitrov, Ph.D.
Prof. Biljana Petrevska, Ph.D.
Prof. Elizabeta Mitreva, Ph.D.
Prof. Zlatko Jakovlev, Ph.D.
Prof. Cane Koteski, Ph.D.
Prof. Drasko Atanasoski, Ph.D.
Prof. Mico Apostolov, Ph.D.
Prof. Aleksandra Zezova, Ph.D.
Prof. Zoran Temelkov, Ph.D.
Prof. Marija Magdinceva-Shopova, Ph.D.
Prof. Tanja Angelkova Petkova, Ph.D.
Prof. Dejan Metodijeski, Ph.D.
Prof. Mimoza Serafimova, Ph.D.
Assis. Prof. Dushko Joseski, Ph.D.
Assis. Prof. Oliver Filiposki, Ph.D.
Assis. Prof. Vladimir Kitanov, Ph.D.
Assis. Prof. Aneta Stojanovska-Stefanova, Ph.D.
Assis. Prof. Dushica Popova, Ph.D.
Assis. Prof. Cvetanka Ristova Maglovaska, Ph.D.
Biljana Conevska Gunjovska, Ph.D.

Уредувачки одбор

Проф. д-р Татјана Бошков – Главен уредник
Доц. д-р Наташа Митева – Одговорен уредник
Доц. д-р Душко Јошески – Уредник
Доц. д-р Цветанка Р. Магловска – Уредник

Editors

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D. – Managing Editor
Assis. Prof. Natasha Miteva, Ph.D. – Editor in chief
Assis. Prof. Dushko Joseski, Ph.D. – Editor
Assis. Prof. Cvetanka R. Maglovaska, Ph.D. – Editor

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Јазично уредување

Вангелија Цавкова
д-р Марија Крстева

Language editor

Vangelija Cavkova
Marija Krsteva, Ph.D.

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Факултет за туризам и бизнис логистика
ул. „Крсте Мисирков“ бб, п. факс 201,
2000 Штип, РС Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Stip
Faculty of Tourism and Business Logistics
Krste Misirkov 10-A., PO box 201,
2000 Štip, RN Macedonia

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

СОДРЖИНА - CONTENTS

Никола В. Димитров - ФАКТОРИ И УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ НА ВЕРСКИ ТУРИЗАМ ВО ОПШТИНА БИТОЛА СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА МАНАСТИРСКИОТ ТУРИЗАМ	6
Biljana Petrevska; Vlatko Cingovski - SUSTAINABILITY IN HOTEL INDUSTRY: THE ROLE OF ROOFTOP PV PLANTS	12
Златко Јаковлев - УЛОГА И ЗНАЧЕЊЕ НА ФИНАНСИСКИОТ МАНАЏМЕНТ ЗА РАБОТЕЊЕТО НА ТУРИСТИЧКО - УГОСТИТЕЛСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА	18
Златко Јаковлев; Душита Матета Гилова - МЕНАЏМЕНТ НА КВАЛИТЕТ ВО ТУРИЗМОТ	26
Mimoza Serafimova; Bobana Stefanoska - OPERATIONS STRATEGY AND COMPETITIVENESS - CASE STUDY AND ANALYSIS	31
Tatjana Boshkov; Mishko Djidrov - CIRCULAR ECONOMY CONCEPT AND PERSPECTIVES IN CROATIA	39
Дејан Методијески; Оливер Филиповски - КОН ПРИСТАПЕН ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	44
Марија Магдинчева-Шопова; Анета Стојановска-Стефанова - ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВОЈ НА РОДОВО ПРЕТПРИЕМНИШТВО	53
Dushko Josheski; Tatjana Boshkov - BEQUEST TAXATION, ESTATE TAXATION, LAND TAXATION, OPTIMUM TOWN, HENRY GEORGE THEOREM AND CAPITAL TAXATION: A SURVEY	58
Aneta Stojanovska-Stefanova; Marija Magdinceva-Sopova - WOMEN'S RIGHTS ARE HUMAN RIGHTS: A DECADE OF THE COUNCIL OF EUROPE ISTANBUL CONVENTION	79
Mladen Micevski; Biljana Petrevska - OTTOMAN HERITAGE: SPECIFIC PERCEPTION OF STUDENTS FROM NORTH MACEDONIA	90
Емануела Есмерова; Драшко Атанасоски - ОБУКАТА И РАЗВОЈОТ НА ЧОВЕЧКИТЕ РЕСУРСИ ВО ЕКОНОМИСУВАЊЕ НА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА	94
Перпарим Кахили; Цане Котески - ВЛИЈАНИЕТО НА ЗАГАДУВАЊЕТО ВРЗ РАЗВОЈОТ НА ТУРИЗМОТ ВО РЕГИОНОТ НА АНА МОРАВА	100
Ивица Јосифовиќ - РЕГУЛАТИВАТА ЕУРОДАК: КОН ПОДОБАР СИСТЕМ ЗА ЕВИДЕНЦИЈА И КОНТРОЛА МИГРАЦИЈАТА И АЗИЛОТ	115
Христина Рунчева-Тасев; Филип Стојковски - ЕФЕКТИТЕ НА КОВИД-19 ПАНДЕМИЈАТА ВРЗ МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ: ТРАНСФОРМАТИВНА МОЌ НА ГЛОБАЛНАТА КРИЗА	115
Цеват Кицара - ИМИЦОТ И РЕПУТАЦИЈАТА НА ДЕСТИНАЦИЈАТА КАКО ФАКТОР ЗА ПРОМОЦИЈА НА ПРЕСПАНСКИОТ РЕГИОН КАКО ТУРИСТИЧКА ДЕСТИНАЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	128

Марио Чобанов - СОВРЕМЕНИ ТРЕНДОВИ НА СИНЦИРИТЕ НА СНАБДУВАЊЕ ВО ВРЕМЕ НА ГЛОБАЛНИ ПРОМЕНИ – СОСТОБИ И ПЕРСПЕКТИВИ.....	137
Александар Магдески - СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИСТИЧКИТЕ ЕВЕНТИ СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА „ПИВО ФЕСТ“ – ПРИЛЕП	144
Наташа Петровска - КУЛТУРОШКО-ПРАВНИТЕ АСПЕКТИ НА ЕКОТУРИЗМОТ КАКО ФАКТОР ЗА ПОВТОРНО ЗАЖИВУВАЊЕ НА ТУРИЗМОТ ПО ПАНДЕМИЈАТА СО КОВИД-19.....	153

ВЛИЈАНИЕТО НА ЗАГАДУВАЊЕТО ВРЗ РАЗВОЈОТ НА ТУРИЗМОТ ВО РЕГИОНОТ НА АНА МОРАВА

Перпарим Кахили¹, Цане Котески²

¹ Студент на трет циклус студии, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика, perparim.qahili@gmail.com

² Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика, cane.koteski@ugd.edu.mk

Апстракт

Научниот труд, истражува неколку фази од географската положба на регионот Анаморав, загадувањето на воздухот, водата и почвата и конечно влијанието на загадувањето врз развојот на туризмот во истражуваниот регион. Загадувањето на воздухот, уништувањето на шумите, оштетувањето на речните корита, особено на реката Морава е Бинчес, географската ширина и надморската височина, бањите на Клокот како главна туристичка дестинација (капацитетот, транспортот.), флора и фауна. Туризмот како важно место за економскиот развој на регионот, општо за благосостојбата на граѓаните, прашина, SO₂, NO₂, CH₄ и други јаглевородороди. Загадување на водата, реките Летница, Гелбуша, Герчари и тн., Влошената состојба во некои локалитети во регионот, Морава е Бинчес кој прифаќа испуштање на 25.000 жители, колективни загадувачи во Општина Вити. Загадување на почвата, Факторите кои најмногу ги оштетуваат цели области на земјиштето во Косово се:

- Населените места, индустријата, комуналниот отпад, депониите, експлоатација на дрва и (ерозијата), експлоатацијата на чакал и (поплавите), употребата на ѓубрива и пестициди за земјоделски цели, недостатокот на планови проучени од архитектурата на животната средина, неодамнешни рудници оставени од војната (1998/1999).

Создавање отпад, состав на отпадот во Косово и Вити, Постојат два главни проблеми со загадувањето на животната средина кои директно влијаат на развојот на туризмот во Анаморав: Урбаниот отпад и испуштањето на отпадните води, жолгите области дефинирани како „Мостови на Косово“, општините Каменица, Аргана, Вити, Каканик, Штрпче, исто така се вклучени во оваа област, државата мора да обезбеди опрема за собирање и избор на отпад, како што се товарните возила, камиони, модерната технологија и индустриските постројки.

Клучни зборови: подземни води, депонии, реката Морава е Бинчес, населени места, индустрија.

1. Вовед

Анаморава лежи во источниот дел на Косово, преку која минува реката Морава и Бинчес, река со големо економско значење и од која регионот го добива своето име. Општината Гњилане има 140.000 жители и лежи во источниот дел на Косово во површина од 515 км² и 271 б / км², општина Вити има површина од 300 км² и надморска височина од 450 м околу реката Морава е Бинчес (дел од рамнината Морава) и се издига на надморска височина од 1500 метри во планините Карадак (Црни Планини) на врвот наречен Копилача. Општина Каменица се наоѓа на исток од Косово, каде што се граничи на југозапад со Општина Ранилуг, на запад со Општина Ново Брдо, на северозапад со Приштина, на север со Општина Медвеѓа и Лесковац, на исток со Врање, и на исток и југоисток со Бујановац.

Материјалната и духовната култура на нашиот народ е создадена на етничка основа. Албанците, најстарите жители на Балканот, директни потомци на Илирите, имаат долга историја и со многу потреси, војни и безброј немири. Населбите исто така се наследуваат како доказ за материјална култура. Тие се елемент на географскиот простор што сведочи за рана култура на албанскиот народ во Република Косово и особено во Анаморав. Населбите во регионот имаат античко минато и нивните темели датираат од илирскиот период.

Гледајќи дека нашиот град и општината воопшто се или имаат потенцијални загадувачи, ве облековме да направи научен труд. Во овој научен труд ќе се обидеме да направиме поистакната студија за потенцијалните загадувачи на воздухот, почвата и водата и како тие влијаат врз развојот на туризмот во Анаморав, кои се главните загадувачи на воздухот? Кои се потенцијалните загадувачи на почвата?

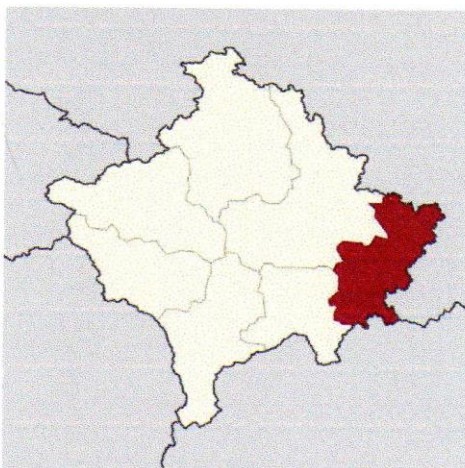
Носечкиот капацитет на туристите може да се дефинира како ниво на туристичка конструкција, не мора да се мери со бројот на туристи, што може да се одржува во област без социјални, културни, еколошки или други негативни влијанија над прифатливата граница. Постојат два главни проблеми на загадување на животната средина кои директно влијаат на развојот на туризмот во Анаморав: урбан отпад и испуштање отпадни води.

2. Географска положба

Ана Морава лежи во источниот дел на Косово, низ која поминува реката Морава е Бинчес, река со големо економско значење и според која регионот го носи името. Општина Гњилане има 140.000 жители и лежи во источниот дел на Косово на површина од 515 км² и 271 б / км², општина Вити има

површина од 300 км² и се наоѓа на 450 м.н.в., околу реката Морава е Бинчес (дел од рамнината Морава) и се издига на надморска височина од 1500 м., на планината Карадак (Црна Планина) на врвот наречен Копилача.

Општина Каменица се наоѓа на исток од Косово, која се граничи на југозапад со општина Ранилуг, на запад со општина Ново Брдо, на северозапад со Приштина, на север со општина Медвеѓа и Лесковац, на исток со Врање, и на исток и југоисток со Бујановац.

Карта 1. Регионот на Ана Морава во рамките на Република Косово.
Извор: Завод за статистика на Косово (изменето од П.Кахили).

3. Главни загадувачи

Според истражувањето на ГАП, на крајот од 2009 година граѓаните на Ана Морава ги навлегоа овие четири главни проблеми со кои се соочуваат: 1. Економскиот развој-невработеноста, 2. Лошиот квалитет на водата за пиење, 3. Недостатокот на тротоари за пешаците и 4 Недостатокот на канализациона мрежа.⁷⁸ Како што може да се види од извештајот на ГАП, тој се соочува со многу проблеми од загадувањето на животната средина воопшто, како што се воздухот, почвата, загадувањето на водата и тн.

Врз основа на катастарот на емисии на загадувачи врз животната средина, првично се прави категоризација на загадувачите:

1. Колективни загадувачи и
2. Индивидуални загадувачи

Колективни загадувачи се сите оние загадувачи или населби кои имаат над 50 живеалишта и имаат организирана канализација или заеднички септички јами.

Индивидуални загадувачки тела главно се оние оператори кои се најголеми потенцијални загадувачи како што се: индустриски, земјоделски, старо железо или големи суви средства за чистење.⁷⁹

Во општина Вити како потенцијални индивидуални загадувачи можат да бидат: преработувачите на железо, железото на стари автомобили, млечните фабрики, разни фарми за добиток, кланици и сл.

4. Влијанието на загадувањето врз развојот на туризмот во регионот на Ана Морава

Како резултат на развојот на туризмот, туристичките дестинации честопати се соочуваат со проблеми предизвикани од самиот туризам, што може негативно да се рефлектира врз животната средина, затоа се наметнува потреба од негова заштита, негово унапредување. Но, туризмот е претставен и како стимул за заштита на животната средина.⁸⁰ Носечкиот капацитет на туристите може да се дефинира како ниво на туристичка конструкција, не мора да се мери според бројот на туристи, што може да се одржи во област без да има социјални, културни, еколошки или други негативни влијанија над прифатливата граница.

Постојат два главни проблеми на загадување на животната средина кои директно влијаат на развојот на туризмот во Ана Морава.

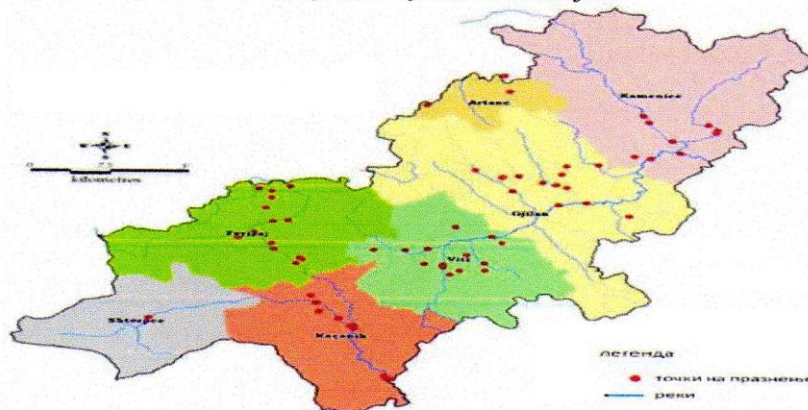
⁷⁸ Општина Вити, ГАП, Извештај, 2013 година

⁷⁹ Катастар на загадувачи на вода во Косово,

⁸⁰ Хисен Согојева, „Меѓународен туризам“, 2019, Приштина, страница 250.

Урбан отпад. Каде и да патувате низ градовите на Ана Морава, се наоѓаат депонии со отпадоци, земјата е полна со разнобојни пластични кеси, како и од страните на реките. Сега во текот на летото наоѓаме се поприсутни ѓубрива кои горат на отворено и стануваат примарен извор на диоксид - едно од најопасните загадувачи на воздухот. За странските туристи, ова е слика која не можат да ја видат во нивните држави од каде доаѓаат и ако еднаш ја видат оваа состојба, тешко дека би го препорачале овој дел од Косово или Косово воопшто како туристичка дестинација.

Вториот многу важен проблем е испуштањето на отпадната вода, испуштањето на канализацијата има големо влијание врз неразвиеноста на туризмот, подрачјето на општина Клокот е област на две бањи кои ги развиваат своите активности во просторот каде што лежи дел од коритото на реката Морава е Бинчес и испуштањето на канализацијата во оваа река е исто така негативно влијание врз развојот на овие две бањи (бања Клокот и бања Мајка Наил). Планинските области кои за среќа, поради слабиот пристап, се релативно чисти и загадувањето таму нема големо влијание, тука вреди да се спомене уништувањето на шумите на планините Карадак споменати во горниот дел од научниот труд. Од друга страна, бидејќи Ана Морава сè уште има некои природни области, кои за туристите кои доаѓаат од развиените држави се многу привлечни како што е планинскиот комплекс Хееговци со некои планински туристички области-Станишири (Гњилане). Јас би рекол дека овие области треба да се чуваат такви за да привлечат повеќе странски и домашни туристи и да не се прави нелегална и непланирана градба, ваквите градби ги уништуваат природните убавини на земјата.

Карта 2. Загадување на реките во регионот Гњилане и Феризај
Извор: Катастар на загадување на водите на Косово.

Во документот за просторна стратегија на Косово, општините Гњилане и Феизај се означени како жолти области и се дефинираат како „Мостови на Косово“, општините Каменица Артана, Вити, Качаник, Штрпче, исто така се вклучени во оваа област. Оваа област се карактеризира со квалитетно земјоделско земјиште, богати извори на минерална вода, трговска и туристичка традиција. Прекуграничните врски со северна Македонија и Србија обезбедуваат добри услови за инвестиции во регионот⁸¹.

Меѓусебната врска помеѓу туризмот и животната средина е двојна, бидејќи туризмот е претставен како главен корисник на животната средина земајќи ја предвид масивноста на туристичките потрошувачи, додека од друга страна со туризмот се создаваат нови услови и можности за заштита и зачувување на животната средина.⁸²

5. Загадување на воздухот

Аерозагадувањето во Ана Морава доаѓа главно од населените места кои се загреваат со горење дрва и јаглен, а помалку од индустриски капацитети. Гњилане, Тутунскиот комбинат - Гњилане. Општина Вити на својата територија има вкупно 14 колективни загадувачи кои се главно населени места кои го загадуваат воздухот од согорување на дрво и јаглен за загревање на нивните станбени згради. Друг многу важен фактор што има големо влијание врз загадувањето на воздухот е неконтролираното уништување на шумите во планините Карадак и планините Хееговци и Козник, кои се природен регулатор на воздухот.

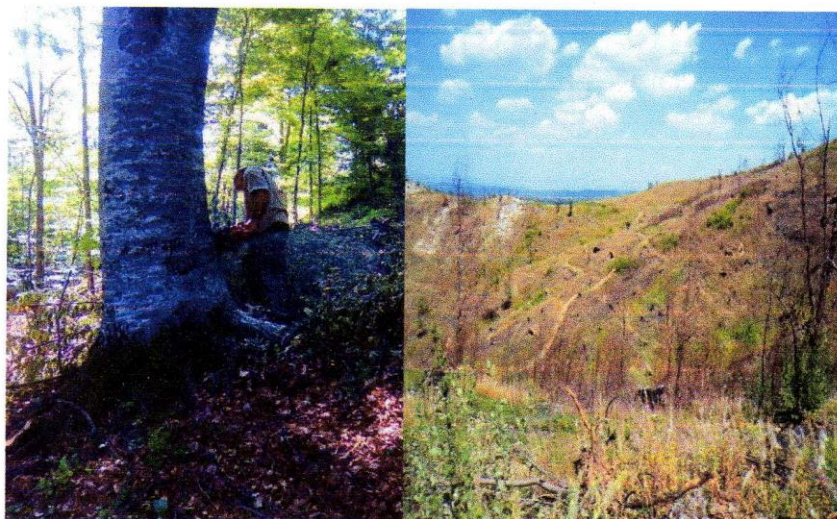
⁸¹План за урбан развој на Каменица, стр. 85.

⁸²Хисен Согојева, „Меѓународен туризам“, 2019, Приштина, стр. 250.

Во моментот, најголеми загадувачи на воздухот се: секторот за производство на енергија (од јаглен и нафта) и сообраќајниот сектор (старите возила без катализатор), зголемувањето на бројот на тешки градежни возила, преориентирање на населението за греење со фосилни горива, растот на амонијакот во воздухот како извор на експлоатацијата на хемикалиите во земјоделството.⁸³ Поголемиот дел од возилата што се движат по патиштата на Косово и Ана Морава се особено стари и со употреба на горива со низок квалитет, тие претставуваат неизбежен извор на загадување на воздухот и животната средина воопшто.

Прашањето за обезбедување чист воздух е суштински поврзано со здравјето на луѓето, индустрискиот развој, согорувањето на фосилни горива и драстичното зголемување на сообраќајот дополнително го зголемија загадувањето на воздухот во градот Вити и другите населени места, што пак може да предизвика сериозни здравствени проблеми. Паралелно со здравствените проблеми со закиселувањето во последниве години, осиромашувањето на озонскиот слој и климатските промени, исто така, како резултат на глобалното затоплување, претставуваат големи социјални проблеми.⁸⁴

Слика 1. Состојба на шумите (планината Карадак) пред и по неконтролирано сечење од страна на граѓаните на општина Вити и пограничните области на Република Македонија (автор П. Рахили)

Чад, прашина, SO₂, NO₂, CH₄ и други јагледородороди, CO₂, CO и др., Овие загадувачи значително влијаат на квалитетот на воздухот и директно влијаат на здравјето на населението што живее во тој регион, но исто така влијаат негативно и на флората и фауната на тој регион. Повеќето грејачи и генератори користат масло како гориво, а пумпите и резервоарите за складирање нафта претставуваат ризик од загадување на воздухот, особено во случај на несреќи.⁸⁵ Таквиот поглед од слика 1 претставува сериозна закана за развојот на планинскиот туризам затоа што се губи живеалиштето и доведува до истребување на голем број диви животни и уништување на шумите на областите покриени со дрва.

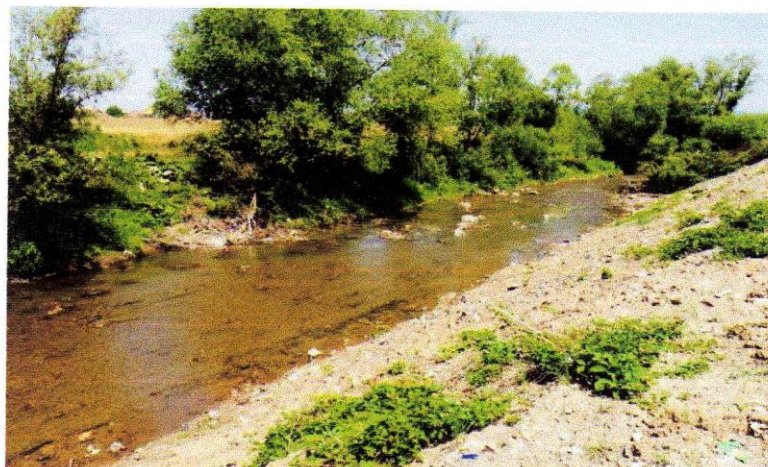
6. Загадување на водата

Низ општина Вити поминува една од најголемите реки на Косово, Морава е Бинчес со своите притоки: реките Летница, Гелбуша, Грчари и тн., и е една од најзагадените реки на Косово која има вкупно од 15 загадувачи, 14 колективни загадувачи и 1 индивидуален. Во реката Морава е Биншас и нејзините притоки, по целиот тек (освен централното градско подрачје), се среќава отпад фрлен од несвесни граѓани, таква илустрација има и на слика 2.

⁸³ Влада на Република Косово, Извештај за просторен развој за секторот за животна средина, 2004 година, Приштина

⁸⁴ План за развој на општина Вити 2010-2020, стр.133

⁸⁵ Косовска агенција за заштита на животната средина, просторно идентификување на потенцијални загадувачи, 2008 година, Приштина

Слика 2. Река Морава е Бинчес (автор П.Кахили)

Дел од селата на општина Вити се без канализациона мрежа. Најлоша е состојбата во селата Гошица, Садовина, Бинче, Смира, Бегунча, Радивојц и Стубел, но дури и во населените места каде што има канализациона мрежа нема соодветно место за испуштање на отпадните води, во некои локалитети се отворени септички јами но повеќето од населените места ја испуштаат канализацијата во реката Морава е Бинчес. Морава е Бинчес прифаќа загадена вода со испуштање на 25.000 жители.⁸⁶

Земјата често се нарекува сина планета бидејќи 2/3 од нејзината површина е покриена со вода, но количината на вода што може да се користи за пиење и за дневни човечки потреби не надминува повеќе од 3% од оваа количина. Денес е очигледно ширум светот дека половина од целото население се соочува со недостаток на вода за пиење, иако 71% од површината на планетата е покриена со вода. Таков недостаток има и во Општина Вити, која се соочува со голем недостаток на вода за пиење, посериозна состојба се јавува во населените места како што се: Летница (во ова село има извор на вода од кој градот Вити добива вода за пиење), Скифтерај, Терстенике, Смире, Бинче и тн.

Табела 1. Колективни загадувачи во Општина Вити

Општина година	населба	Жители бр.	ѓубре
	Град	8.000	Морава е Бинчес
	Бегунка	1.400	Морава е Бинчес
	Горна Будрига	1.200	Морава е Бинчес
	Дробеши	1.500	Морава е Бинчес
	Скифтерај	3.300	Морава е Бинчес
	Подгорци	400	Река Герќари
	ГЕРИ	7.000	Морава е Бинчес
	Слатина е Есперме	530 година	Луми Гелбуша
	Долна Слатина	1.400	Морава е Бинчес
	zНIT	1.200	Морава е Бинчес
	во целост	25.930	Морава е Бинчес

Извор: Катастар на загадувачи на вода во Косово

Косово има сериозни проблеми и во квантитетот и во квалитетот на водата, ситуацијата на терен е крајно алармантна, нема минимално третирање на отпадните води од страна на колективните или индивидуалните загадувачи. Како резултат на тоа, сите отпадни води завршуваат во површински и подземни води. Општина Вити ја има истата судбина, иако е една од ретките општини што го реши проблемот со евакуација на канализацијата преку канализацијата. Испуштањето на отпадните води низ целата општина е голем проблем, каде се проценува дека само 30% се поврзани со канализационата мрежа каде нивното испуштање се влева во реката „Морава“ нетретирана, додека канализационите мрежи изградени по војната во некои села, тие се фрлаат на отворена средина наводна од стандардите и на див начин.⁸⁷ Во анализите направени од Хидрометеоролошкиот институт на Косово во реката Морава е Бинчес во општина Вити, од 2002 до 2008 година забележани се промени во вредностите на рН,

⁸⁶ Катастар на загадувачи на вода во Косово, 2013 година, Приштина

⁸⁷ План за развој на општина Вити 2010-2020, стр.45

нитрити и сите други хемиски параметри како резултат на неконтролирано испуштање на загадувачи во водата на реката Морава е Бинчес.

7. Загадување на почвата

Животната средина и грижата за незе се несомнено меѓу најголемите проблеми и предизвици на човечкото општество во денешно време. Недостатокот на пречистителни станици за комунални и индустриски отпадни води има големо влијание врз загадувањето на почвата и врз животната средина воопшто. Меѓу евентуалните загадувачи на почвата се наоѓаат и резервоарите за нафтени деривати, депониите на метали и батерии, разни депонии на нафта, отпадите на автомобили-старо железо, и тн.

Деградација на почвата во некои области (каменоломи, и тн.), Делумната контаминација на почвата со пестициди и друга содржина, недостатокот на системи за наводнување, свесноста на населението за зачувување на земјоделското земјиште сеуште е на ниско ниво.⁸⁸

Факторите кои најмногу ги оштетуваат цели области на земјиштето во Косово се:

- Населбите (диви и непланирани градби).
- Индустриската (индустриски отпад, површинско минирање).
- Комуналниот отпад;
- Депониите;
- Експлоатација на дрво (појава на ерозија)
- Експлоатацијата на чакал (појава на пошлаци)
- Употреба на ѓубрива и пестициди за земјоделски цели.
- Недостаток на планови проучени од архитектурата на животната средина
- Рудници што останаа од последната војна.⁸⁹

Табела 2. Користење на земјиштето во општина Вити (ха).

Бр.	Како да се користи	Површина	Бр.	Како да се користи	Површина
1	куќа	75,62	14	планини	9936 година
2	дворови	305,60	15	Воен објект	0,54
3	патеки	25,20	16	маркети	0,25
4	реки	251,58	17	Фабрички дворови	0,68
5	Гробишта	48,73	18	каменолом	15,01
6	џамија	0,10	19	поток	54,94
7	Училиште	0,13	20	Спортско игралиште	2,00
8	Неплодна почва	15,81	21	Јез канал	3,72
9	Ара	13153 година	22	Мелница за вода	0,21
10	Градини	46,48	23	Црква	0,05
11	Органи	244,08	24	пропаст	30,37
12	Лозови насади	6,93	25	триви	3349 година
13	Ливади	1427,81	26		

Извор: Општински план за развој на Вити 2010-2020 година

8. Заклучок

Загрозување на животната средина во општина Вити е последица на неконтролирана изградба на разни населени места или проширување на сегашните населени места (сите се проширени на штета на земјоделското земјиште), лошото урбанистичко планирање, нефункционалната инфраструктура во градовите и селата, зголемувањето на увезени автомобили што се користат во Косово, загадувањето на реката Морава е Бинчес, сето тоа има големо негативно влијание врз животот и благосостојбата на граѓаните на нашата општина. Нашата препорака е да се направи Детален план за ефикасно управување на загадувањето, преку градење на депонии надвор од градовите и информирање на граѓаните да не прават незаконско собирање отпад. Не треба да забравиме дека сливот на реката Морава е Бинчес е меѓу најзагадените реки во Р. Косово со 14 колективни загадувачи и 1 индивидуален, кои заедно со речните сливови на реките Ибар и Лепенц имаат вкупно 214 загадувачи, така што владата на Косово и општините се главните одговорни за заштитата на природната средина и заштитата на здравјето на своите граѓани. Овие две државни организации дефинитивно треба да направат студии и инвестиции во изградбата на постројки за третман на отпадните води. Како што знаеме дека по процесот на

⁸⁸ План за развој на општина Вити 2010-2020, стр.125

⁸⁹ Влада на Република Косово, Извештај за просторен развој за секторот за животна средина, 2004 година, Приштина

децентрализација, општините обично имаат многу еколошки проблеми и како такви треба да бидат згрижени. Со истражување и анализа на податоците од терен можеме да донесеме заклучок што воопшто не ни се допаѓа бидејќи од овие податоци се појавува дека во општина Вити доста е загаден воздухот, водата и почвата. Од сето ова можеме да заклучиме дека општина Вити, иако мала површина од (300 км²), Иако се наоѓа во подножјето на планината Карадак, сепак е една од најзагадените општини во Република Косово. Државата треба да обезбеди опрема за собирање и селекција на отпадот, како што се товарни, камиони, модерна технологија, постројки што би го рециклирале отпадот, не само во општината Вити, туку и во цела Република Косово, потоа печки, синтетички јами и тн.

Користена литература:

1. Баша, Т. (2006): Општина Вити, Тирана.
2. Бериша, Т. (1993): Земји кои неисчезнуваат, Валтон, Приштина.
3. Чаволи, Р. (1997): Географија на Косово, Приштина.
4. Османи, Ј. (2004): Населби Косово-Гњилане, Шкрола, Приштина
5. Османи, Ј. (2004): Населби Косово-Витија, Шкрола, Приштина.
6. Потера, И. (2013): Заштита на животната средина, Приштина
7. Пушка, А. (2001): Културна географија, Приштина.
8. Согојева, Х (2019): Меѓународен туризам, Приштина.
9. Zimeri, Z (2016): Преоден и прекуграничен туризам, Скопје.
10. Зимери, З. (2020): Туризам и угостителство, Скопје.
11. Dimitrov, Nikola and Koteski, Cane (2016) *Spatial planning*. LAP Lambert Academic Publishing GmbH Co.KG, Saarbrücken, Germany, Saarbrücken, Germany. ISBN 978-659-83361-8
12. Koteski, Cane (2016) *Туристичка картографија - учебник*. Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Македонија. ISBN 978-608-244-299-0
13. Dimitrov, Nikola and Koteski, Cane (2015) *Туристичка географија - учебник*. Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип. ISBN 978-608-244-216-7
14. Koteski, Cane (2017) *Сообраќај во туризмот*. Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип. ISBN 978-608-244-395-9
15. Koteski, Cane (2018) *Меѓународен туризам*. Goce Delchev University, Shtip, Macedonia. ISBN 978-608-244-559-5
16. Koteski, Cane and Dimitrov, Nikola (2019) *Национална туристичка географија*. Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Shtip- Republika Severna Makedonija. ISBN 978-608-244-641-7
17. Koteski, Cane and Dimitrov, Nikola and Jakovlev, Zlatko (2020) *Cultural heritage and tourism in the Republic of North Macedonia*. Lap Lambert Academic Publishing. ISBN 978-620-0-53935-9
18. Koteski, Cane and Jakovlev, Zlatko and Dimitrov, Nikola (2021) *Religion, mountains and socio-economic conditions*. LAP Lambert Academic Publishing, Germany.